

Josef ŽEMLIČKA, *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2014

672 s., ISBN 978-80-7422-333-4

Co na knize *Království v pohybu* na první pohled imponuje, je její mimořádně rozsáhlý tematický záběr. Čtenáři stačí, aby si přečetl pouze samotnou strukturu jednotlivých kapitol. Velmi rychle se přitom dobere k závěru, že se autor na stránkách knihy postupně vyslovuje k prakticky všem klíčovým a leckdy značně ožehavým otázkám, které si kladl a stále kladou generace českých medievistů při snaze dopátrat se, v čem spočívá onen pověstný *genius loci* 13. století a v čem tkví příčiny tehdejších změn, pro které se vžil označení středověká transformace.

Úvodní, z části historiograficky pojatá kapitola, přináší autorovu cennou reflexi směřování oboru v posledních dvou desetiletích. Lze ji také považovat za svého druhu odpověď na kritiku, která provázela některé autorovy závěry v jeho předchozích titulech. Z textu je zřejmé, že Josef Žemlička velmi pečlivě sledoval nastalou diskuzi, přičemž postřehl posun, který v interpretaci řady témat (např. v pojetí fungování správního systému raně středověkého státu, nebo v tolik diskutované otázce služebné organizace) nastal, a některé své starší koncepty a závěry proto nově upravil a korigoval.

Dokazuje to hned následující, druhá kapitola, která se vrací k problematice doložených forem raně a vrcholně středověké správy země, k charakteristice struktur a složek mocenského aparátu a způsobům jeho financování. Model fungování raně středověkého „státu“, který zde Žemlička předestírá, lze považovat za výrazně zmodernizovanou verzi pasáží z monografie Čechy v době knížecí. Základní schéma si je sice stále podobné, výsledný obraz se ale přece jen poněkud změnil. Potřeba odpovědět na výtky oponentů a dořešit některé nevyjasněné otázky zafungovala a výsledkem jsou do hloubky propracované formulace a soudy, které autor doplňuje i dalšími, nově evidovanými doklady.

Stranou obdobně pojaté revize nezůstává ani přiblížení konkrétních podob majetkové držby, vztahu k půdě a na ní usazenému obyvatelstvu nebo popis procesu postupného etablování šlechtického stavu. Žemlička opakovaně čtenáři

ukazuje, jak neustálená byla soudobá terminologie, a jak variabilní mohl být proto výklad stále se ještě formujících právních norem, nebo také jak moc se mohla lišit proklamovaná a reálná náplň jednotlivých titulů, úřadů ve správe země, služebních závazků a povinností. Důležité je na tomto místě také dodat, že Žemlička uvedený exkurs neprovádí pouze v historických kulisách českého prostředí, ale neustále se snaží domácí vývoj srovnávat s vývojem v okolních evropských zemích. Všimá si přitom časové posloupnosti při přejímání zahraničních vzorů a odchylek, ke kterým v Čechách došlo při jejich zavádění.

V třetí kapitole se autor věnuje demografickým odhadům početnosti, etnicity, věkové skladby a mortality populace v Čechách v horizontu 12. až počátku 14. století. Prostor věnuje i popisu rozprostření obyvatelstva, respektive intenzitě a kvalitě zdejšího osídlení. Prostřednictvím výpovědi písemných a archeologických pramenů se pak rovněž pokouší blíže přiblížit dopad přírodních katastrof, válečných konfliktů a epidemií na společnost a zejména pak na potenciál jejího dalšího růstu.

Uvedený přehled pak slouží jako podklad hned pro několik dalších kapitol textu, které se věnují jednomu z klíčových témat českých středověkých dějin – kolonizaci. Komplexnost a variabilita úhlů pohledu, s jakou se Žemlička dokáže věnovat problematice výzkumu vývoje struktury středověkého osídlení, musí dle mého názoru zaujmout každého i sebevíc kritického čtenáře. Pro autorem provedené přiblížení složitého kolonizačního a lokačního procesu s jeho společenskými, právními a organizačními nuancemi se v dosavadní literatuře jen těžko hledá obdobně podrobně zpracovaná analogie. Podobně pak tomu je i v případě zhodnocení principů fungování soudobé středověké ekonomiky, cenové a měnové politiky, hospodářské výroby a obchodu.

Osobně za nejlepší pasáže knihy považuji kapitoly, které se věnují kolonizačnímu procesu na Českomoravské vrchovině, exploataci a zpracování drahých kovů, genezi horního práva a vzniku a raně existenci báňských měst. V těchto kapitolách se naplno odrazí další z autorových vlastností, a sice dlouhodobá příprava finálního zpracování, kterému předchází četné dílčí studie.

Ocenit je třeba i skutečnost, že přestože Žemlička zpracovává obrovské množství příkladových kauz a kazuistik, které se vážou k mimořádně velkému počtu lokalit a osob, nepůsobí finální text ani chaoticky, ani jako encyklopedický slovník. Společná tematická osa, která propojuje jednotlivé popisované historické události a jejich aktéry, je totiž v textu neustále patrná.

Z dosavadní Žemličkovy série v Nakladatelství Lidové noviny je pro mne *Království v pohybu* jednoznačně nejsilnějším titulem, možná právě proto, že nesleduje obvyklou linku obecných a politických dějin, ale přesouvá svůj zájem na další aspekty středověkého života. Autor svým typickým způsobem a postupy sleduje principy fungování středověké společnosti, povahu vazeb mezi jednotlivci i institucemi, městy a venkovem, způsoby a zdroje obživy, vztah k půdě a krajině a na názorných příkladech je přibližuje. Výsledný obraz přitom díky autorovu snažení nepůsobí staticky, ale blíží se svojí živostí a prostotou vlastním procesu, který se snaží zachytit.

FILIP VELÍMSKÝ

Peter LABANC, *Vývoj šlachty na Spiši do začiatku 14. storočia*, Towarzystwo Słowaków w Polsce – Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, Trnava 2013

156 s., ISBN 978-83-7490-604-3

Dynamické sociální a ekonomické proměny, které se odehrály na Spiši během 13. století, určily nadlouho charakter tohoto svěbytného regionu. Několik osidlovacích vln, z nichž nejvýznamnější je spojena s příchodem saských kolonistů během obnovy země po vpádu Mongolů, pozměnilo etnické složení oblasti a s tím i právní a hospodářské zvyklosti, které si německé obyvatelstvo přineslo ze své vlasti. Činnost saských kolonistů se přirozeně koncentrovala do urbánního prostoru, a možná i proto zde nehrála šlechta takovou roli jako v jiných oblastech Uher. I tak ale nebyla bez významu, jak nejnověji ukazuje monografie Petera Labance, původně diplomová práce obhájená na trnavské univerzitě.

Pokud hovoříme o spišské nobileté v posledním století arpádovské vlády, je nutno předeslat, že zde nenacházíme žádnou vyšší šlechtu. I proto překvapí názvy tří stěžejních kapitol, „Výššia šlachta na Spiši“, „Středná vrstva šlachty na Spiši“ a „Najnižšia šlachta Spiša“. Vysvětlení autor stručně předesílá v úvodu. Vzhledem k absenci skutečné vyšší nobility v regionu je uvedené členění nutno chápat ze zorného úhlu Spišské župy, jinými slovy: uvedené tři kategorie jsou podkategoriemi v rámci nižší šlechty. Uživateli, který toto netradiční terminologické vymezení přehledně, bude v textu knihy nutně zmaten.

Spišské dějiny jsou jedním z nejméně probádaných témat slovenské mediévistiky a rovněž pramenná situace je velmi příznivá. Jen do roku 1300 mohl Labanc využít čtyři stovky diplomatických pramenů, které se dotýkají lokální šlechty. To mu umožnilo poměrně detailně se vypořádat s genealogickými souvislostmi, jež jsou nezbytným předpokladem pro zpracování dalších otázek, ať již sociálních, správních či církevních. Oproti na Slovensku často užívané metodě jmenného kritéria, kdy jsou na základě analogických křestních jmen konstruovány hypotetické příbuzenské vazby, je Labancův přístup při sestavování genealogií velmi uvážlivý, což lze jen kvitovat.

Pramenná základna je u uherské šlechty příznivá i v otázce nobilitací. Jako povýšení mezi šlechtu totiž často slouží darovací listiny na nejrozsáhlejší majetky. Z nich se nejen dozvídáme, že se držitel má řídit šlechtickým právem, ale rozsáhlé, v evropském kontextu unikátní narace obšírně zpravují i o meritech, které přijetí mezi nobilitu umožnily. Na prvním místě jsou to vojenské aktivity ve prospěch panovníka, nejlépe konkrétní hrdinské skutky, dále diplomatická činnost a nezřídka i ocenění podílu na osidlování uherského hraničního pásma. Četnost uvedených privilegií pro spišské příjemce byla dána i faktem, že tento region patřil, uplatníme-li říšskou typologii Petera Morawa na uherské poměry, mezi nejvýznamnější „königsnähe Landschaften“.

Většina nobilitací byla spojená s pozbytím hostovského práva, z příslušníků rodu se stávali plnohodnotní šlechtici, kteří byli rovněž eximováni od místních soudů a pravomoci župana. Přes sociální vzestup i jurisdikční exempci se zdá, že si nobilitované rody udržovaly nadále „spišskou“ identitu. Těto zajímavé otázky se ovšem autor nijak blíže nevěnuje, její sledování by ostatně spadalo spíše do pozdějšího období. Autorův výklad končí s vymřením arpádovské dynastie a následnými nástupnickými boji, které jsou zajímavé i z českého pohledu. Chování „králi blízkých“ spišských elit lze totiž vnímat jako určitý lakmuskový papírek v boji mezi Přemyslenci a Anjouovci; po původní podpoře českému králi se prakticky veškerí mocní šlechtici v regionu přiklonili ke Karlovi Robertovi.

Vztah k panovnické moci významně formoval i nejnižší složky šlechty, které měly status servientů, dále tzv. synů jobagióňů (tedy původních královských vazalů) a spišských kopiníků. Šlo o skupiny, jež požívaly různé kolektivní výsady. Majetkově mezi nimi patrně nebyly přílišné rozdíly, v otázce prestiže a právního postavení však ano. To zjišťujeme mimo jiné z povyšovacích listin, které vyzdvihávají syny jobagióňů mezi